

Kódexeink Világa

Kézderi Jentz bonaventura
átvanknak kemye/eleth
nek tekellere/egeret/az ev
odog keth the/ta/hvgaynak

Budapest, Egyetemi Könyvtár
2006

Kódexeink világa

Kiállítás a budapesti Egyetemi Könyvtár
Dísztermében

2006. május 29. – július 7.

Codices manuscripti

Medieval manuscripts of the University
Library Budapest

Exhibition at the Hall of the University
Library Budapest 29 May – 7 July 2006

A kiállítás anyagát válogatta,
a kísérőfüzetet készítette:
Knapp Éva ISc

Budapest, Egyetemi Könyvtár
2006

Kódexeink világa
Válogatás a budapesti Egyetemi Könyvtár kódexeiből

A kiállítás 2006. május 29-től 2006. július 7-ig az ELTE Egyetemi Könyvtárban látható

**Írta és a kiállítást
rendezte: Knapp Éva DSc**

Az angol nyelvű bevezetőt fordította: dr. Tóth Péter

A címlapon:

Cod. II Hung. 8. Wespérmi kódex 59r
Az Egyetemi Könyvtár engedélyével

A hátlapon:

Cod. Hung. 8. Wespérmi kódex 58r
Az Egyetemi Könyvtár engedélyével

HU ISBN: 963 463 863 5

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár

Felclős kiadó: dr. Szögi László főigazgató

Technikai szerkesztő: Tóth Péter, webes megjelenítés: Varga Klára

www.konyvtar.elte.hu, E-mail: info@ludens.elte.hu

Készült: 50 példányban

©Knapp Éva DSc

Minden jog fenntartva, beleértve az elektronikus információhordozókon való megjelentetés jogát is

Kódexeink világa

A budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirat- és Ritkaságtára az ország egyik leggazdagabb és legrégebb történeti, művelődés- és irodalomtörténeti forrásgyűjteménye. A XVI. század vége óta folyamatosan és többnyire szervesen bővülő kéziratos állomány jelentős mértékben gyarapodott a szerzetesrendek feloszlása után. A jezsuita rendházakból 1773 után mintegy 140, a pálos kolostorokból 1786 körül több mint 120 kéziratot szállítottak a könyvtárba. A II. József kori abolíciós intézkedéseket követően összesen 450 új kézirat, köztük 66 középkori kódex került a Kézirattárba. A fenti adatokhoz mérhető újabb, a középkori kézirat-együttest érintő minőségi állománygyarapodás 1877-ben volt. Ekkor II. Abdul Hamid török szultán 35 kódexet ajándékozott a budapesti egyetemistáknak, s őrzőhelyük az egyetem könyvtára lett.

A kódexgyűjtemény számottevő része a kéziratok származása szerint három nagyobb csoportból áll: a nagyszombati jezsuita egyetem könyvtárában őrzött középkori kötetes kéziratokból, a feloszlott szerzetesrendek könyvtárainak kódexeiből és a törökországi ajándék-kódexekből. Az eltérő provenienciájú folyamatos bővülés ellenére ismert tudománytörténeti tény, hogy a könyvtár kódexállománya nem túl terjedelmes, mindössze 137 latin, 7 arab, 2 török, 2 etióp, 2 perzsa, 11 szláv, 8 magyar, 6 német, valamint 4–4 görög és olasz nyelvű kódexet őriz. Ezt a gyűjteményt szerencsésen kiegészíti a kódextárhoz tartozó 300 feldolgozott kódextöredék, mely a könyvtár saját állományából új, eddig mintegy 30 bibliográfiai egységgel tovább bővült. Ezek a számok elenyészőnek tűnnek a magyar középkorban használt, becslések

szerinti 45–50 ezer itthon vagy határainkon kívül készült kódexhez képest. Ugyanakkor a tár több „nemzeti ereklyé”-t őriz, így például a korvinákon kívül mindenekelőtt nyolc magyar nyelvű kódexet, köztük a Ráskai Lea domonkos apáca által másolt Cornides-kódexet, valamint viszonylag sok, a történeti Magyarország területén másolt latin kézirat-kötetet.

Az Egyetemi Könyvtár kódexei hosszú idő óta a hazai és a nemzetközi kutatás, valamint a közérdeklődés középpontjában állnak. Az elmúlt években több hazai és külföldi kiállításon szerepeltek és közülük többnek részleges vagy teljes kötetes kiadása, illetve internetes megjelenítése is elkészült. Az elmúlt években a korvinák országos digitalizálási programjának befejeződése után lehetőség nyílt a könyvtár magyar nyelvű kódexeinek (Cod. Hung. 1–8) és további 28 latin kódexnek (Cod. Lat. 14–30, 32–36, 51, 71, 73, 78, 98, 114, 115) a digitalizálására és internetes megjelenítésére. A kiállítás a kódexgyűjtemény egészéből válogat, annak tematikus áttekintésére vállalkozik. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a középkori európai írásbeliség mintegy tizennégy évszázadát reprezentáló kultúr-kincs itt őrzött részét úgy mutatjuk be, hogy fellelhetők legyenek benne az ismert világi- és vallásos szövegtípusok.

A középkori szellemi élet és tudományos gondolkodás három alapvető színtere az egyházi-kolostori kultúra, az uralkodói udvarok és az egyetemek világa. Ezek közül – az állomány biztosította kereteknek megfelelően – viszonylagos teljességgel törekedhettünk az első kettő bemutatására. A kötetek jelentős része a XV. században, a kódexirodalom virágkorában készült. Kronologikus áttekintésre részben ezért, részben a viszonylag szűk állomány miatt nem vállalkozhattunk. Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy e jelen kiállítás keretei között még a korvinákat sem külön, hanem a tartalmuknak megfelelő témakörökön belül láthatják az érdeklődők. A

kiállított korvinák reprezentálják a magyarországi humanizmus világhírű könyv- és művészettörténeti emlékét, Mátyás király budai könyvtárát. Az 1460-as évek második felétől intenzívvé vált könyvgyűjtés során a király – mint ismeretes – eleinte vásárolta a kódexeket, később azonban megrendelésre is készítette azokat. Az itáliai kódex-beszerzésekkel a humanista írás- és díszítés-típusok is általánossá váltak a királyi udvarban.

A csaknem teljes egészében restaurált kódexgyűjtemény kiválasztott darabjai mellett a látogatók megismerkedhetnek a gyűjteményhez tartozó kódextöredék-állománnyal és néhány XV. századi metszettel is. A felbecsülhetetlen értékű nemzeti kincs biztonságos megőrzésén, kiegészítésén és állapotának javításán kívül a dokumentumok megfelelő színvonalú kiállításával a kibernetika korában is törekszünk a kéziratok egykori jelentőségéhez méltó bemutatására. A könyvtár közgyűjteményi kötelezettsége, hogy a féltve őrzött darabok a szélesebb nyilvánosság számára is megtekinthetők legyenek, s a nemzeti kincsek és nemzeti ereklyék, így például a magyar nyelvemlékek kiállítás keretében is közkinccsé válhassanak.

A kiállítható kódexek számát alapvetően korlátozta a rendelkezésre álló Díszterem alapterülete. Nem lehetett cél az elsősorban a művészettörténet által számon tartott, látványos darabok bemutatása. Ennek oka ismét az állomány összetételében kereshető. Az itt őrzött korvinák között nem található kifejezetten „díszkódex”-nek készült luxuskézirat, azaz olyan „műtárgy-kódex”, melynek művészi értéke jelentősebbnek tűnhet, mint történeti forrás jellege. A könyvtárban őrzött kódexek nagy része egykorúan úgynevezett használati kódex volt. A díszítetlen, illetve kis mértékben díszített kötetek viszonylagos egyszerűségük ellenére kivétel nélkül egyediek. Könyvkuriózumok, s számunkra természetesen még ennél is többet

jelentenek, mert a magyar nemzet viszontagságokkal teli történelmi múltjának fennmaradt kincsei.

A *Kódexeink világa* kiállítás elsősorban könyv- és művelődéstörténeti kiállítás, melynek keretében igyekeztünk néhány látványosabb kéziratot is bemutatni. A kiállítás középpontjában a középkori könyv egyik jellegzetes formája a lapozásra alkalmassá tett kéziratok kódex áll. A tematikus teológiai, filozófiai és történeti gyűjtőköteteken kívül megtekinthetők Bibliák, liturgikus kéziratok, az egyházi zene (graduale, antiphonale), a prédikáció-, tractatus és legenda-irodalom emlékei és a kolostorok mindennapi életének írott segédletei. Nem hiányzanak a tárlókból a középkor szórakoztató irodalmi összeállításai, az imádságos könyvek, valamint a jog- és az orvostudomány jelentős művei sem.

A válogatás többek között bizonyítja, valóban az Egyetemi Könyvtár őrzi az ország egyik legrégebbi kéziratok forrásgyűjteményét, melynek alapvető, jelentős része a kódexállomány. A több szakterületet átfogó kódextár létrejötté óta a magyar és az európai művelődéstörténet egyik fontos tanulmányi- és kutatóbázisa. Az európai kulturális örökség részét jelentő állomány dokumentálja egy kulturális régió történetét, melyet a nemzetközi kutatás sem nélkülözhet. Ez a jelentős mennyiségű tudás- és ismeretanyag a kulturális emlékezet megtestesítőjeként napjainkban is folyamatosan szerepet játszik a mindenkorai társadalom történetiségének tudatosításában. Az Egyetemi Könyvtárban őrzött kódexek minél teljesebb, sokrétű, több tudományterületet érintő feltárása és nyilvános bemutatása továbbra is nemcsak elsőrendű tudományos, hanem nemzeti érdek.

Codices manuscripti

The Collection of Manuscripts and Rarities of the University Library Budapest is one of the richest and most important collections of sources for Hungarian as well as European cultural and literary history. From the 16th century onward the collection of manuscripts was continually and organically developed in several different ways. In terms of provenience the manuscripts conserved at the library can be divided into three different groups. There are manuscripts which had been part of the primeval collection of our library in the period when it was a private collection of the Jesuit University in Trnava (Nagyszombat), the second group consists of manuscripts which were transferred to the library from the monasteries dissolved by Emperor Joseph II. in 1786. The third group is of those 34 codices which were given to the library as a present by the Sultan Abdul-Hamid II in 1877.

The number of the manuscripts preserved in the library is not too extensive, there are 137 manuscripts written in Latin, 7 in Arabic, 2 in Turkish, 2 in Ethiopic, 2 in Persian, 11 in Church Slavonic, 8 in Hungarian, 6 in German, 4 in Greek and 4 in Italian. This material is completed by the 300 manuscript-fragments acquired from the bindings of different books held in the library. This latter collection has recently been enlarged by 30 newly discovered fragments.

Of the three main areas of medieval thought, i.e. that of the monastic, courtly and university-literature it is the first two which are represented at the exhibition. The majority of the material displayed is from the most prolific period of European scriptoria, the 15th century. The 15th century manuscripts of the famous Corvinian Library of King Matthias, the so-called Corvinas, represent the world class scientific and artistic demands of the Hungarian humanism. Beside their written content these manuscripts bear an extraordinary importance also from the art-historical point of view the representation of which was also an important factor of the present exhibition. The important field of monastic literature is illustrated by several manuscripts of theological, philosophical and historical content. Such as the books containing different parts of the Scripture, or some liturgical and hagiographical manuscripts along with some monastic collections containing different sermons and treatises. Beside these main representatives of medieval monastic libraries there are also some volumes containing pieces of medieval fiction and also of scientific or pseudo-scientific literature.

The displayed selection of the manuscripts clearly shows that a thorough scientific process and a public presentation of its results together with the manuscripts themselves is far more than fulfilment of a mere academical task, but it is of national and even international interest.

Biblia

Cod. Lat. 68: 1

ff. 1–281: Libri Veteris Testamenti a Genesi ad librum Iob – **Ószövetség a Teremtés Könyvétől Jób Könyvéig**

ff. 42v–43r: a Kivonulás könyvének a befejezése és a Leviticus kezdete
A XV. század első felében valószínűleg Csehországban készült kódex a lehnici karthauzi kolostor használatából kikerülve a pálos rend feloszlatását (1786) követően került a könyvtárba. A több kéz írását őrző kódex az ószövetségi könyveken kívül tartalmazza Iohannes Gerson *Tres condiciones verae contritionis* című munkáját és az *Omnis mundus jucundetur nato Salvatore* kezdősorú karácsonyi éneket.

Cod. Lat. 100

Libri Novi Testamenti – **Újszövetség**

ff. 118v–119r: Szent Lukács evangéliumának kezdete

A négy evangéliumot és a katolikus leveleket (*Epistolae Catholicae*) prologusokkal együtt tartalmazó, egy kéz által írt, az iniciálékat piros színnel díszített, XV. század első felé ismeretlen korábbi tulajdonosú kódex minden valószínűség szerint Lengyelországban készült.

Cod. Hung. 2.

Winkler kódex

ff. 136r–164v: **Szent Lukács evangéliumának részlete**

f. 136r: Szent Lukács evangéliumának kezdete

A becses **magyar nyelvemlék** feltehetően a klarissza apácák használatára másolt ferences kézirat. 1506-ból származik; öröknaptárt, énekeket, evangéliumi részeket, imádságokat és elmélkedéseket tartalmaz. Ajándékozójáról, Winkler Mihály pécsi kanonokról nevezték el.

Cod. Graec. 1

Tetraeuangelion – **Újszövetség, Négy evangélium**

ff. 174v–175r: Szent Lukács az evangélium szövegét írja és Szent Lukács evangéliumának kezdete

A kézirat a könyvtár legrégebbi kódexe. A valószínűleg Bizáncban készült görög nyelvű és írású pergamenkódexben az evangéliumok elején egész oldalon, arany alapra festve jelenítették meg a négy evangélistát. A kompozíció, a stílus és a színek használata a XI. századra utal. A XV. században Magyarországra került kódexet Garázda Péter esztergomi kanonok ajándékozta Janus Pannoniusnak.

Liturgia

Misekönyv

Cod. Lat. 89

Missale non-Romanum itinerantium – **Úti misekönyv**

ff. 38v – 39r: A virágvasárnapi liturgikus szövegegység vége és a Húsvéti mise kezdete

A XV. század második felében gótikus basztard írással készült, növényi ornamentikával díszített kézirat. Tulajdonosa utazás közben használta.

Cod. Lat. 106

Missale itinerantium Romano-Seraphicum – **Úti misekönyv**

f. 99r: Az Ádvent első vasárnapi mise kezdete

A valószínűleg Magyarországon, a XV. század második felében készült, piros színnel díszített kódex. Az előző kézírathoz hasonlóan abba a ritka középkori könyvtípusba tartozik, melyet tulajdonosa utazás során használt.

Benedictionale

Cod. Lat. 132: 2

Liber Collectaneus Canonissarum Ordinis S. Victoris

f. 29r: Bendictiones – **Áldások rész** kezdete

A XVI. század elején Normandiában a Pont Rouard-i kanonok-apácáknak készült ritualét 1953 óta őrzi a könyvtár. A kinyitott oldalon az áldások rész kezdődik.

Confessionale

Cod. Lat. 50: 5

Miscellanea theologica

ff. 103–119: Confessionale – **Gyónási tudnivalók**

f. 103r: A Confessionale kezdete

A XV. század elején több személy által másolt vegyes tartalmú teológiai kódexet a lehnici karthauzi kolostorban használták. A miscellanea-kötet egyes kolligátumaiban több mint tíz különböző kéz eltérő írástípusait lehet elkülöníteni. A kódex kinyitott 103. fólióján kezdődik a gyónásra vonatkozó tudnivalókról szóló *Confessionale* rész.

Poenitientiale

Cod. Lat. 40: 1

ff. 1-83: Thomas de Chabham: *Libellus canonum poenitentialium*

ff. 48v – 49r: részlet a műből

A salzburgi érsekség területén feltehetően a XIV. század második felében másolt kódex első szöveg-egysége a XII–XIII. század fordulóján élt angol teológus, Thomas de Chabham gyakorlati használatra szánt gyónási segédletét tartalmazza.

Hymnarium

Cod. Lat. 74: 8

Breviarium Praemonstratense · Premontrei breviárium

ff. 94–114: Hymni in Breviario Praemonstratensi consueti – Himnuszok

ff. 94v–95r: A Himnuszok rész kezdete

A XV. század második feléből származó magyarországi premontrei kódexet egykorúan a leleszi Szentkereszt monostorban használták.

Cod. Lat. 104

Breviarium Strigoniense

ff. 330v-336r: Himnuszok

ff. 335v–336r: A l hymnarium vége.

A két *Hymnarium* részt tartalmazó XV. század első fele magyarországi kódexből a 70. fólión megszakadt himnusz-összeállítás folytatásának befejezése látható.

Graduale

Cod. Lat. 35

Graduale Romano-Augustinum, Graudalis Romano-Augustini Pars –

Ágostonos graduále

ff. 1v–2r: Az Advent első vasárnapjára szóló rész kezdete

A valószínűleg Magyarországon, 1334 előtt készült kódexet egy ismeretlen, Szent Ágoston remete rendjéhez tartozó szerzetes készítette.

1. ábra Cod. Lat. 35. 1v

U.Fr.l.m.214

Antiphonale töredéke – Szent István verses officiumának részletével

A XIII. század elején valószínűleg Esztergomban készült kódex töredéke. Szent István király verses zsoltosmájának laudes-részletét tartalmazza. A hangjegyzírás rokonságot mutat a Pray-kódex XIII. századi kottás bejegyzéseivel. A töredék őrzőkönyve egy 1680-ban Eperjesen a jezsuiták missziós házában könyvtárában számba vett ősnymtatvány (Inc. 373).

Prédikáció-, tractatus és legenda-irodalom

Cod. Lat. 44

Jacobus de Voragine: **Legenda Aurea** – Legendae Sanctorum

ff. 263v–264r: De Sancta Martha – **Szent Márta legendája**

Jacobus de Voragine domonkos szerzetes (1244), majd 1292-től Genova érseke (†1298) e munkájában a szentek élete olvasható az egyházi naptár időrendjében. A mű középkori népszerűségére utal, hogy mintegy 800 latin nyelvű kézirat változata maradt fenn. Már a középkorban számos nemzeti nyelvre is lefordították. A XIV–XV. század fordulóján másolt kódex valószínűleg Itáliából származik, a XV. század utolsó negyedében a zágrábremetei pálos kolostor szerzetesei használták.

Cod. Lat. 51

Ludolphus de Saxonia: **Vita Christi** (Krisztus élete)

ff. 222v–223r.

A kevésbé díszített, valószínűleg Magyarországon a XV. század második felében másolt papírkódex a későközépkor egyik legkedveltebb, több nyelvre lefordított olvasmányát tartalmazza. Szerzője a XIV. században élt lelki író, 1340-től karthauzi szerzetes.

Cod. Hung. 8

Weszprémi kódex

f. 59r: **Szent Bonaventura: Liber de perfectione vitae** című mű kezdete magyar nyelven

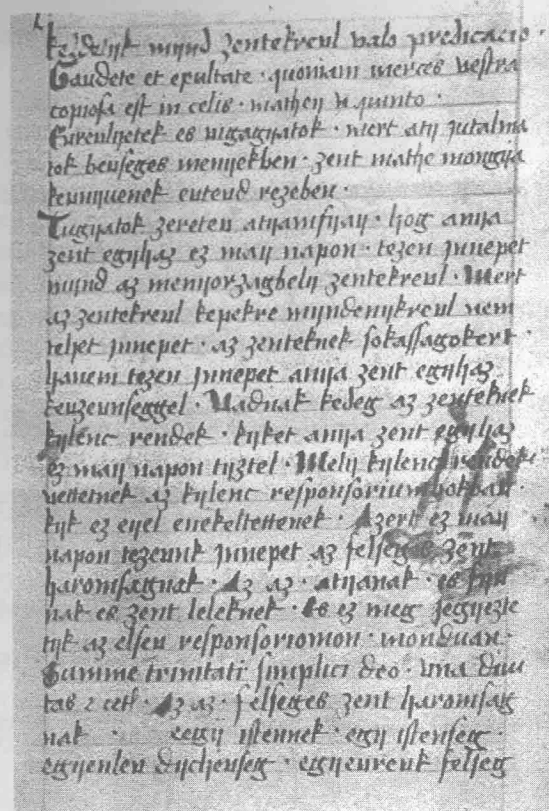
Klarissza apácának készült XVI. század eleji 75 leveles kézirat. A Krisztus szenvedéséről szóló prédikáción kívül tartalmazza Szent Bonaventura művét az élet tökéletességéről. A kódexet Horvát István ismertette először és Weszprémi Istvánról nevezte el.

Cod. Hung. 4

Cornides kódex

f. 30r: **Mindenszentekről szóló prédikáció kezdete**

Papírkódex, melyet 1514–19 között Ráskai Lea másolt a Nyulak-szigeti domonkos kolostorban. Az egyházi év nagyobb ünnepeire szóló prédikációkat és a különösen tisztelt szentek legendáit tartalmazza.

2. ábra Cod. Hung. 4. 30r

Kolostori élet

Breviarium

Cod. Lat. 129

Breviarium Franco-Romanum (töredék)

ff. 9v–10r

Az 1959 óta a könyvtárban őrzött, XIII. század második fele pergamenkódex. A latin szertartású papok és szerzetesek kötelező napi imádságait tartalmazza.

Cod. Lat. 67

Breviarium Praemonstratense – **Premontrei breviárium**

ff. 78–83: Officium defunctorum cum commendatione maiori et minore, iuxta ritum praemonstratensem.

ff. 78v–79r

Az 1457 előtt Magyarországon több kéz által írt, a premontrei rendre jellemző sajátosságokat őrző breviárium. A breviárium függeléke (ff. 418–419.) magyarországi jogi alapszabályokat (*Notae e iure Hungarico*) tartalmaz.

Regulae, Consuetudines

Cod. Lat. 101

Consuetudinarium Carthusianum

ff. 1v–2r

A XV. század első felében Magyarországon készült kódexet a lehnici kartauzi szerzetesek használták. A karthauzi rend 1259-ben hozott statutumait és szokásait, valamint az 1368-ban elfogadott újabb rendi előírásokat tartalmazza.

Cod. Lat. 110

Guillelmus Hirsaugiensis: *Constitutiones Hirsaugienses*

f. 56 r: De electione [...] abbatis – **Az apátválasztásról szóló előírások kezdete**

A XI–XII. századi kódex Szent Benedek rendjének reguláját tartalmazza.

Cod. Lat. 125

Regula S. Benedicti – Vita S. Benedicti metrica

ff. 1v–2r: **A bencés regula kezdő része**

A XV. században Itáliában készült kódexet 1952-ben vásárolta a könyvtár. A bencés rend regulája és azt kiegészítő részek mellett a melki bencés kolostor egyik XV. századi priorja, Johannes Schlitpacher de Weilheim Szent Benedek életrajzát tartalmazza.

Cod. Lat. 127: 3–4

Regula Augustiniana – Hugo a S. Victore(?): *Expositio in Regulam B. Augustini*

ff. 104–111, ff. 111–162.

ff. 104v–105r: **Az ágostonos regula kezdete**

A vegyes tartalmú, 1952-ben vásárolt, feltehetően közép-itáliai XV. századi kódexben olvasható a több szerzetesrend által követett, Szent Ágoston nevét viselő regula és az ahhoz készült, valószínűleg Hugo a S. Victore (†1141) nevéhez köthető magyarázat.

Orationale – Imádságoskönyv

Cod. Lat. 109

Orationale

ff. 299v–300r: **Keresztelő Szent Jánoshoz szóló imádságok vége és a Szent Margithoz szóló kezdete**

A közép-német vagy csehországi területen a XV. század harmadik negyedében készült, valószínűleg világi használatra szánt imádságoskönyvben a különféle imádságokon és imádság-összeállításokon kívül megőrződött két, a legutóbbi időig nem attribuált metszet, mely az 1450–1470 között működő német metsztő, E. S. mester oeuvre-jébe tartozik. A kéziratot a besztercebányai Pinner-család magánkönyvtárából 1724-ben Czemanka András vásárolta meg. A kódex tőle kerülhetett a nagyszombati jezsuita egyetem könyvtárába.

E. S. mester: Szent Sebestyén mártírsága

A Cod. Lat. 109 hátsó kötéstáblájának belsejéről leválasztott metszet. A kiállított példányon kívül hét további példánya ismert (Berlin, Dreza, Klein-Oels, London, München, Róma, Bécs).

E. S. mester: Pietà

A Cod. Lat. 109 első kötéstáblájának belsejéről leválasztott metszet. A kiállított példányon kívül két további példánya ismert (Párizs, London).

Cod. Germ. 3

Gilgengart – Liliomkert

ff. 57v–58r: **Szűz Mária a gyermek Jézussal, színezett fametszet és a Szűz Mária nyolc örömeiről szóló imádság kezdete**

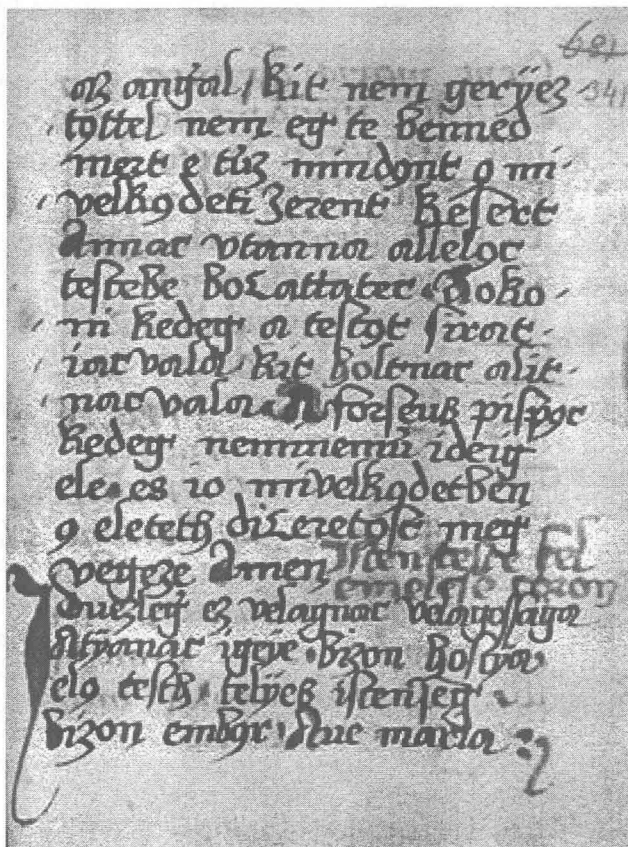
A német kézirat alapjául szolgáló nyomtatvány 1520-ban és 1521-ben két kiadásban jelent meg az augsburgi Johann Schönsperger nyomdájában. A kódex a későközépkori vallásosság forrásai között kiemelkedő szerepet játszó imádságoskönyveknek egyedivé tett változata. Gazdagon színezett fametszetes illusztrációit Petrarka-mester készítette.

Cod. Hung. 1

Nádor-kódex

f. 341r: Az Úrfelmutatáskor mondandó imádság kezdete

A Nádor-kódexet 1804-ben Winkler Mihály bonyhádi plébános, pécsi kanonok ajándékozta az Egyetemi Könyvtárnak. Az 1508-ban gótikus kurzív írással egy kéz által másolt kódex a XVII–XVIII. században a pozsonyi klarissza apácáké volt, akikhez valószínűleg az óbudai klarisszák menekítették Buda töröktől való elfoglalása után.

3. ábra Cod. Hung. 1. 341r

Exemplum, parabola, szórakoztató irodalom

Cod. Lat. 4

Quintus Curtius Rufus: *Epitoma rerum gestarum Alexandri Magni*

f. 1r: Címoldal Aragóniai Beatrix, Mátyás király felesége címerével

Az előlapon feltehetően az özvegy Beatrix királyné kézírását őrző **korvina** Nagy Sándor hadjáratairól szól. Műfaja szerint egyaránt krónika, útleírás és anekdota-füzér. Az elképzelt olvasót megismerteti messzi tájak szokásaival, mesés világával. A művet az irodalomtörténet a modern lélektani regény egyik korai előfutáraként értékeli.

Cod. Lat. 25

Gesta Romanorum – Historia septem sapientium

f. 1r: a *Gesta Romanorum* kezdete

Az 1474-ben Nagyváradon Sztárai Máté által írt kódex tulajdonosa Egervári László (1435?–1495), 1475-ben a váradi püspökség adminisztrátora, később zalai főispán és királyi tárnokmester volt. A kódex első fele a középkor kedvelt anekdota-gyűjteményét, a *Gesta Romanorum*-ot tartalmazza. A kódex a 82. fólión őrzi az egykori másoló fáradságára utaló magyar nyelvű bejegyzést: „Hogh yhatnam”.

Cod. Hung. 3

Példák könyve

f. 22r: A bűnben élőkrol szóló példázat kezdete

Az 1510-ben három kéz által másolt magyar nyelvű kódexben példázatokon kívül egy teljes szövegű haláltánc és verses tízparancsolat olvasható.

Cod. Hung. 6

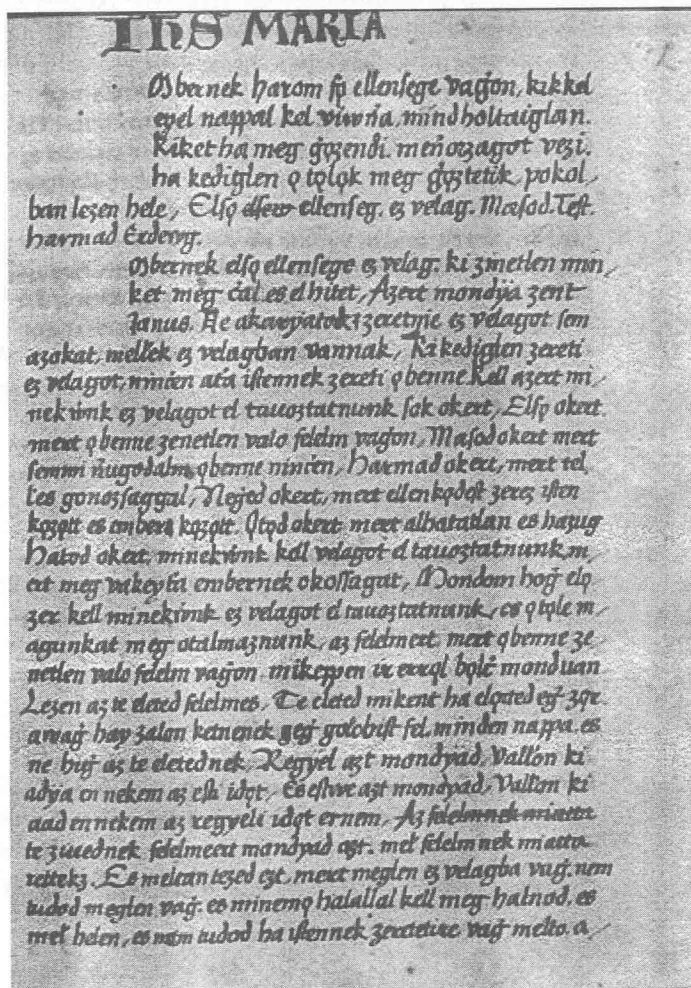
Sándor-kódex

f. 1r: a kódex első lapja

A kéziratot 1521 körül másolta egy ismeretlen nevű domonkos apáca. Tartalmazza egy Marcus nevű szerzetes 1150 körül készült munkája, a *Visio Tundali* 10. fejezetének fordítását, mely a bujálkodók pokolbeli kínjait részletezi. A mindössze húsz levél terjedelmű nyelvemléket Toldy Ferenc a XIX. század közepén Sándor Istvánról nevezte el.

f. 1r: (E)mbernek három fő ellensege vagon ... kezdettel a *De tribus hominis hostibus principalibus* elmélkedés kezdete

A XVI. század elején másolt magyar nyelvemlék. A halálról és az ember három fő ellenségéről szóló elmélkedéseket tartalmazza.

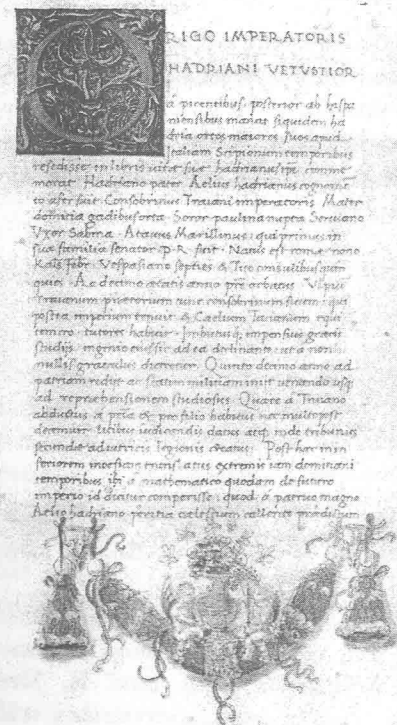
4. ábra Cod. Hung. 7. 1r

f. 1r: Címoldal Mátyás király címerével.

A Mátyás király egykori híres könyvtárához tartozó kódex Firenzében Vespasianus Bisticci másoló műhelyében készült. A **korvinában** antik Róma nevezetes állam férfiainak élete olvasható.

f. 1r: Origo Imperatoris Hadriani vetustior ... sorral a mű kezdete

A korvina gyanánt 1877-ben II. Abdul Hamid által Konstantinápolyból „visszaadott” nem korvina-kódex, az előző kézírathoz hasonló tartalommal.

5. ábra Cod. Lat. 27. 1r

Cod. Lat. 8.

Silius Italicus: *Punica*

f. 1r: Címoldal Mátyás király címerével.

A **korvina** a második pun háború történetéről szól tizenhét részben. A hőskölteményt Mátyás király 1471-ben a Rómából Budára visszatérő Blandius-tól, egyik könyvfestőjétől ősnymtatványként is megkapta. Utóbbit a nyomtatvány kiadó-korrektora, Pomponius Laetus küldte ajándékként, s Mátyás király többek között az alábbi szavakkal köszönte meg a könyvet: "Boldog, boldogtalan hangoztatja a közmondást, inter arma silent Musae. Mi azonban, jóllehet egymást érő háborúkba vagyunk keveredve, ami kevés időt szakíthatunk, örömet szenteljünk a tudományoknak. Innen van az, hogy a tőled nyert ajándékot is oly kedvesen és szívbeli örömmel fogadtuk, és hogy az általad mostanában Rómában annyi gonddal és ékesen kinyomtatott Silius Italicus a legközelebbi napokban már többször átforgattuk. Ifjúkorunkban is kedves olvasmányunk volt ez, mivel harcról, háborúról énekel, annyival kedvesebb, mivel magunk is hadviselésben töltjük életünket."

Cod. Lat. 99.

Albius Tibullus: *Elegiarum liber* – Ovidius: *Heroides XV* – Atimethus

Pamphilithus: *Poema* – etc.

f. 65r: **Atimethus Pamphilithus: Poema** című mű kezdete

A XV–XVI. század fordulójának bizonytalan eredetű, vegyes, szórakoztató tartalmú humanista kódexe.

Jogtudomány

Cod. Lat. 37

Libri Decretalium Gregorii IX. cum apparatu Bernardi de Botone – IX.

Gergely pápa Decretalis-a Bernardus de Botone kommentárjaival

ff. 155v–156r

IX. Gergely pápa *Decretalis*-a a XIII. század óta gyakran használt középkori egyházi jogi kézikönyv volt. Valószínűleg Bolognában másolták a XIII. század második felében. A kódexet a pálos rend II. József-kori felosztását követően a lepoglávai kolostor híres könyvtárából szállították az Egyetemi Könyvtárba.

Cod. Lat. 95

Alexander de Nevo: *Commentaria in librum IV. Decretalium*

ff. 37r–38r

A XIV–XV. század fordulóján feltehetően Itáliában készült kódex. A vicenzai származású páduai jogtudós, „iudex apostolicus” Alexander de Nevo (ca. 1419–1485) Gratianus *Decretum*ához készült glosszái.

Orvostudomány

Cod. Lat. 15

Abul Qasim, Khalaf ibn al-Abbas al-Zahrawi: *Chirurgia*

f. 3r: a mű kezdete a díszes P-iniciáléval.

A X–XI. században élt hírneves arab orvos művét Gerardus Cremonensis fordította latinra. A gazdagon díszített kódexet a XIII–XIV. század fordulóján valószínűleg Itáliában másolták.

Cod. Lat. 76

Avicenna: *De viribus cordis*

ff. 4v–5r

Avicenna (Ibn Sziná, Abú Ali Huszain Ibn Abd Alláh, *980, *Afsane*–†1037, *Hamadan*) iráni származású arab és perzsa nyelven író bölcsele, orvos, természettudós, misztikus, költő és polihisztor. Előkelő családból származott, kalandos politikai és hivatali pályát futott be szülőföldje fejedelmi udvaraiban. Tudományos szintézise, a *Kitáb al-qánún fi't-tibb* Európában is a középkori orvostudomány és természetismeret kézikönyveként volt ismeretes. Másik orvosi munkája, a *Kitáb as-Sifá'* a gyakorló orvosok kézikönyveként szolgált. A *Kitáb al-qánún fi't-tibb* része az Arnoldus de Villanova által latin nyelvre fordított, a kódexben olvasható *De viribus cordis*.

Cod. Lat. 73:24

[Johannes Jacobi]: *De regimine pestilentiae*

f. 392r: Incipit tractatus de regimine pestilentiae

Az 1462–1473 között valószínűleg a Szepességben készített vegyes tartalmú, teológiai alapismereteket tartalmazó kódex utolsó traktátusa a pestisről szól. A bécsi egyetemen tanult kódexet másoló Aranyasi Gellértfi János csütörtökhelyi iskolamester (1462), majd Lőcsén az ispotályos rend tagja. Az általa kompilált vagy másolt értekezés a pestisről (*A pestis szabályzata*) a legrégebb hazai latin nyelvű orvosi munka, mely Avicenna *Kitáb al-qánún fi't-tibb*-ja 4. könyvének összefoglalása Johannes Jacobi által. Aranyasi Gellértfi János valószínű, hogy az 1456. évi pestis pusztítására emlékezve jegyezhette be a traktátust a kódex végére.

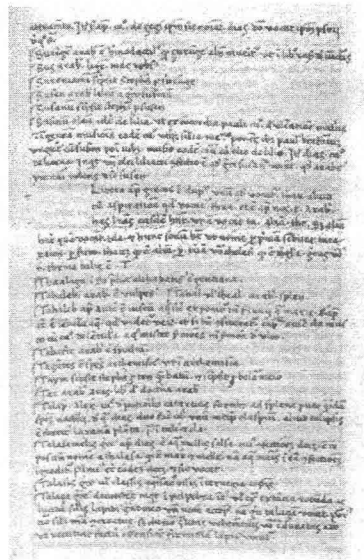
Cod. Lat. 28. – Cod. Lat. 29

Simon de Ianua (Simón Januensis): *Clavis sanationis. Synonimorum medicorum liber*

ff. 171v–172r: Litera T – a 'T' betűs kifejezések kezdete

ff. 203v–204r: Litera T – a 'T' betűs kifejezések kezdete

A bizonytalan eredetű, feltételezhetően Itáliában másolt XV. század első fele kódexekből megismerhetők a legkülönbözőbb betegségek és gyógyításuk egykori módja.

6. ábra Cod. Lat. 29. 204r

Filozófia

Cod. Lat. 16

Aristoteles: *Physica* – Averroës: *De substantia orbis*

f. 1r: Aristoteles: *Physica Auscultationis Libri VIII.* című mű kezdete díszes Q iniciálével

A XIV. század első felében valószínűleg itáliában másolt kódex.

Cod. Lat. 17: 1

[Collectio Philosophica] – Aristoteles: *Analytica posteriora*

f. 1r: Paulus Venetus OESA: *In libros Posteriorum Analyticorum Aristotelis expositio*

A különféle filozófiai műveket tartalmazó gyűjtököt első része Paulus Venetus (ca. 1368–1428) ágostonrendi remete szerzetes, teológiai professzor expositiójával kezdődik.

7. ábra Cod. Lat. 17. 1r

Tartalomjegyzék:

Kódexeink világa	3
Codices Manuscripti	7
Biblia	8
Liturgia	9
Misekönyv	9
Benedictionale	9
Confessionale	9
Poenitentiale	10
Hymnarium	10
Graduale	10
Prédikáció-, tractatus és legenda-irodalom	12
Kolostori élet	13
Brevarium	13
Regulae, Consuetudines	13
Orationale – Imádságoskönyv	15
Exemplum, parabola, szórakoztató irodalom	17
Historia, antik irodalom, történeti munkák	19
Jogtudomány	20
Orvostudomány	21
Filozófia	23